

УДК 330.211

П.І. Мельник, канд. екон. наук

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСІВ
ПІДПРИЄМСТВ****П.И. Мельник**, канд. экон. наук

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

**ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ФИНАНСОВ
ПРЕДПРИЯТИЙ****Pavlo Melnyk**, PhD in Economics

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

PROBLEMS AND PROSPECTS OF IMPROVEMENT OF ENTERPRISES FINANCE*Досліджені роль, значення та особливості функціонування фінансів підприємств і їх регулювання в ринкових умовах.**Ключові слова:* фінанси підприємств, бюджетна політика, ринкова економіка, фінансово-господарська діяльність.*Исследованы роль, значение и особенности функционирования финансов предприятий и их регулирование в рыночных условиях.**Ключевые слова:* финансы предприятий, бюджетная политика, рыночная экономика, финансово-хозяйственная деятельность.*The role, value and features of functioning of finance of the enterprises and their regulation in market conditions are investigated.**Key words:* finance of the enterprises, budgetary policy, market economy, financial and economic activity.

Постановка проблеми. Ринкова економіка значно посилює роль фінансів підприємств у забезпеченні високої ефективності виробництва. Поведінка підприємств, їх фінансова діяльність у ринкових умовах не можуть бути неконтрольованими. Виникає об'єктивна необхідність регулювання фінансів підприємств у ринкових умовах.

Світовий досвід свідчить, що державне регулювання фінансової діяльності підприємств здійснюється в усіх країнах із розвинутою ринковою економікою. При цьому воно не обмежує широкої самостійності підприємств у виборі напрямків, форм та методів здійснення своєї фінансової діяльності.

Застосування в ринковій економіці різних форм і методів регулювання фінансів підприємств слід розглядати як закономірне явище.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми організації фінансів підприємств розглядаються в наукових роботах вітчизняних і зарубіжних учених: В.Д. Базилевича, М.М. Бердара, О.П. Близюка, А.І. Даниленка, В.І. Жданова, В.В. Ільїна, В.М. Федосова, А.М. Поддєрьогіна та ін.

Виділення не вирішених раніше проблемних питань. Проте в наукових працях недостатньо розкриті роль, значення й особливості функціонування фінансів підприємств та їх регулювання в ринкових умовах.

Мета статті. Метою статті є висвітлення ролі, значення та особливостей функціонування фінансів підприємств і їх регулювання в ринкових умовах.

Виклад основного матеріалу. Скорочення виробництва в різних галузях вітчизняної економіки, велика кількість збиткових підприємств спричинені частково світовою економічною кризою. Але основна причина такого явища полягає в тому, що в економіці України досі не завершено перехід від командно-адміністративної системи до ринкових відносин, не створена адекватна ринковій економіці система господарювання, затримуються економічна і фінансова реформи, продовжується неефективний пострадянський менеджмент на всіх рівнях регулювання економіки. Все це негативно впливає на діяльність підприємств – первинної ланки вітчизняної економіки, де безпосередньо створюється суспільний продукт – основа нашого добробуту. Не створені належні умови для підприємницької діяльності. Ослаблюється дієвість фінансів підприємств, їх

роль у забезпеченні ефективного функціонування підприємств, у стимулюванні виробництва конкурентоспроможної продукції.

Фінанси вітчизняних підприємств сьогодні знаходяться в надзвичайно напруженому, кризовому стані. Вони нездатні нормально функціонувати й успішно вирішувати поставлені перед ними завдання, а саме:

- забезпечувати необхідними коштами оперативну та інші види діяльності підприємств;
- забезпечувати необхідними коштами розвиток підприємств з метою оновлення продукції і виробництва;
- забезпечувати повну оплату праці, стимулювати високу продуктивність і якість праці, виготовлення конкурентоспроможної продукції;
- вирішувати інші економічні, соціальні, виробничо-технічні, екологічні питання на підприємствах.

Є чинники, які впливають на діяльність підприємств, їх фінансову систему:

- інфляція;
- хронічна нестача капіталу;
- вільний обіг іноземних валют у країні;
- домінування імпорту в країні;
- домінування монополій, відсутність конкуренції на внутрішньому ринку;
- існування великої тіньової економіки і позабанківського грошового і валютного обігу.

Крім названих вище чинників, існує ще багато інших чинників, які створюють проблеми у фінансах підприємств. Вони безпосередньо пов'язані з діючою у країні системою господарювання і породжені окремими ланками державного механізму управління та регулювання економічного і соціального розвитку. До таких чинників відносяться:

- не завершена перебудова всіх складових частин економіки країни, всіх сфер життєдіяльності людей, не сформувалась ринкова економіка і ринкові відносини;
- нераціональна галузева структура економіки;
- не проведена реформа державного управління і регулювання економіки;
- недосконала діюча бюджетна система і бюджетна політика;
- неефективна податкова система;
- недосконала грошово-кредитна і валютна політика;
- неефективна інвестиційна політика;
- надмірне державне регулювання цін і тарифів;
- низький рівень державних стандартів, відсутній жорсткий державний контроль якості продукції;
- неповне правове забезпечення фінансово-господарської діяльності підприємств у ринкових умовах;
- недосконала нормативна база державного регулювання фінансів підприємств;
- інші чинники.

Реальні умови функціонування фінансів підприємств свідчать про те, що технологія цього процесу не адаптована до ринкових відносин, недостатньо досліджена.

Є проблеми подальшого вдосконалення фінансів підприємств. Головною є проблема визначення складу та якості нормативів, які необхідні для державного регулювання фінансів підприємств. Її вирішення пов'язане із вирішенням інших проблем, обумовлених названими вище чинниками. Розглянемо їх по черзі.

Нераціональна галузева структура економіки створилась у результаті того, що галузі, розвитку яких раніше віддавалась перевага (металургія, коксохімія, важке машино-

будування та інші), поступово втратили свої ринки збуту, а на розвиток більш перспективних інших галузей не вистачало коштів.

У 2013 році вперше уряд затвердив дворічну програму розвитку трьох пріоритетних галузей народного господарства: машинобудування (збільшення обсягів виробництва на 10 %), агропромислового комплексу (на 25 %) та ІТ-технологій (на 35 %). На цю програму передбачено фінансування в розмірі 380 млрд грн.

Особливо важливо підтримати вітчизняне машинобудування, експортний потенціал якого досить значний. Уже сьогодні продукція харківських, миколаївських, сумських та інших машинобудівних підприємств користується попитом у десятках країн світу. Допомога державних і приватних інвесторів дозволить ширше використовувати експортні можливості цієї галузі для поліпшення платіжного балансу країни. А продукція агропромислового комплексу, особливо його переробних підприємств, вже сьогодні є однією з головних експортоутворюючих складових економічного потенціалу країни.

Фінансова підтримка пріоритетних галузей дозволить прискорити структурну перебудову економіки, підвищити темпи її зростання й ефективність. Тоді можна буде більш обґрунтовано визначити, які підприємства мають шанс далі розвиватись і які, навпаки, доцільно закрити.

Надмірна централізація управлінських і регулювальних функцій на верхньому рівні державної влади і, що особливо неприйнятне, масове дублювання цих функцій різними державними органами вимагають витрачання надто великих коштів. Дублювання функцій поширилось на всіх рівнях влади. Витрати на управління економікою можна значно скоротити.

Доцільно переглянути обсяги витрат і на інших напрямках бюджетних видатків.

Неефективна бюджетна політика орієнтує на витрачання надмірно великих бюджетних коштів, непосильних для нашої економіки. Це ставить вітчизняні підприємства в неймовірно складне становище, обезкровлює їх фінанси.

Оптимізація бюджетних видатків, скорочення їх загального обсягу дозволить значно зменшити бюджетний тягар на підприємства, залишити в їх розпорядженні більше коштів, оздоровити фінанси підприємств.

З іншого боку, недооцінка ролі місцевих органів влади, обмеження їх функцій і відповідно розмірів коштів місцевих бюджетів змушують місцеву владу щорічно намагатись отримати додаткові кошти із центрального бюджету.

Якщо у країнах з розвинутою ринковою економікою кошти, якими розпоряджаються місцеві органи влади, становлять 55–60 % від загальної суми коштів зведеного бюджету, то в нашій країні цей показник знаходиться на рівні 30 %, а в окремі роки ще менший.

Очевидно, що необхідні істотні зміни в державній бюджетній політиці. Але спочатку необхідно здійснити реформу державного управління, провести перерозподіл його функцій з метою зменшення їх кількості в центрі і збільшення – на місцевому рівні, ліквідувати дублювання функцій, максимально спростити структуру державних органів управління і зменшити чисельність державних службовців. Цей важливий крок дозволить по-іншому підійти до побудови бюджетної системи, визначення принципів формування державного і місцевих бюджетів, визначення основ бюджетної політики на кожний наступний рік. Головними пріоритетами бюджетної політики повинні бути підвищення темпів розвитку вітчизняної економіки, ефективна робота підприємств пріоритетних галузей, швидкий розвиток місцевих підприємств і місцевої інфраструктури, послідовне вирішення соціальних проблем.

Особливої уваги потребує діюча податкова система. Вона не відповідає ні конкретним умовам господарювання в Україні і не націлена на застосування в майбутній рин-

ковій економіці. Тому її рейтинг надзвичайно низький у порівнянні з податковими системами країн світу.

Головний її недолік полягає в тому, що з подачі бюджетної системи вона неправильно побудована. Як у бюджетній системі, яка є основоположною, так і в податковій системі, яка є вторинною, передбачена основна увага лівій частині бюджету – надходженням, тобто визначена політика взяти максимум коштів, шукати всі можливі джерела. Діюча податкова система спрямовує всі зусилля на виконання цих бюджетних вимог, демонструє фіскальний характер різноманітних податків і зборів, кількість їх неухильно зростає, щоб виконати завдання бюджетної системи – забезпечити встановлений обсяг бюджетних надходжень. Тоді як головне завдання бюджетної системи – відпрацювати і визначити спочатку оптимальний обсяг бюджетних витрат як основу для формування загального обсягу бюджетних надходжень.

Якби центр тяжіння був сконцентрований на загальній сумі видатків, надзвичайно ретельному їх обґрунтуванні, то щороку у Верховній Раді України не доводилось би багато разів переглядати видаткову частину державного бюджету в сторону її збільшення і “заднім числом” намагались уникнути додаткового бюджетного дефіциту.

Інший недолік податкової системи полягає в тому, якими методами і способами забезпечується визначений загальний обсяг бюджетних надходжень. Тут продовжується пострадянська схема – взяти максимум безпосередньо з підприємств. Фіскальний підхід призвів до того, що сума всіх податків і зборів з підприємств, включаючи соціальні платежі і внески, сягає 70–80 % загальної суми грошових надходжень підприємств. Виникає питання: як же підприємствам у таких умовах існувати? На це питання є проста відповідь. У світовій практиці домінує оподаткування не підприємств, а оподаткування доходів населення. Саме доходи населення є основною частиною надходжень державних і місцевих бюджетів. Але щоб перейти на таку систему оподаткування, потрібно підприємствам встановити як основний корпоративний податок, а податок на доходи населення, який має стати основним джерелом бюджетних надходжень, ввести одночасно із визначенням розмірів цих доходів. Розмір доходів підприємців (роботодавців) – це їх реальний прибуток від бізнесу, а розмір доходів найманих працівників – це їх фактична заробітна плата. Вона повинна бути повною, тобто відповідати фактичним затратам праці. Сьогодні заробітна плата найманих працівників є неповною. Рівень зарплати в Україні – найнижчий в Європі. Використання дешевої робочої сили не сприяє зацікавленості роботодавців і найманих працівників у підвищенні продуктивності праці і поліпшенні якості продукції, поглиблює економічну кризу.

За наявної неповної оплати праці створюються малі доходи найманих працівників (більшості населення). Відповідно формуються малі надходження в державний і місцеві бюджети. Їх частка в загальній сумі надходжень зведеного бюджету країни сьогодні становить менше 20 %.

Така ситуація склалась через недосконале формування вартості продукції, коли на підприємствах включають до її складу явно занижені розміри оплати праці, неадекватні розмірам фактичних трудозатрат. Цю ситуацію необхідно терміново змінювати. Але при цьому необхідно підвищувати якість самої праці. У зв'язку з цим важливе значення має дотримання на підприємствах кваліфікаційних вимог і стандартів праці. Необхідна перебудова організації праці, щоб забезпечити високу продуктивність і якість праці.

Важливе значення має проведення глибокого аналізу науково-технічного прогресу в кожній галузі, на кожному підприємстві з метою визначення науково обґрунтованих пропорцій зростання продуктивності праці за рахунок живої та уречевленої праці, відповідно визначення розмірів необхідних витрат на техніку і працю. Зростання ефективності живої праці неможливе без випереджувального технічного розвитку виробництва

і його належного фінансового забезпечення. З іншого боку, неухильне зростання ефективної живої праці вимагає повного забезпечення гармонійного розвитку особистості.

Посилення ролі фінансових відносин при відтворенні трудового потенціалу повинно спиратися на застосування довгострокових економічних і соціальних нормативів, адекватних ринковій економіці, враховувати різноманітність сучасних форм трудової діяльності. Це змінить ставлення роботодавців до робочої сили, підвищить значення цього головного ресурсу суспільного виробництва, примусить забезпечити оплату праці відповідно до рівня її фактичної вартості.

Нова бюджетна політика має передбачати значне зменшення бюджетного тягаря на підприємства за рахунок скорочення обсягу коштів, які спрямовуються в державний бюджет. Підприємства отримають друге дихання і зможуть зосередитись на раціональному використанні залишених у них додаткових коштів. Це дозволить підвищити роль фінансів підприємств у розвитку виробництва конкурентоспроможної продукції, забезпечити повну оплату праці робітників і службовців.

Зміни в державній бюджетній системі і політиці дадуть можливість переглянути структуру й обсяги видатків за напрямками бюджетного фінансування та оптимізувати загальний їх обсяг, щоб не допустити створення бюджетного дефіциту. Відкриється можливість переглянути склад, рівень і якість нормативів, адресованих підприємствам з метою регулювання їх фінансів (ставки платежів і зборів за напрямками бюджетних надходжень), нормативів, адресованих місцевим органам влади з метою регулювання місцевих бюджетів (склад закріплених доходів, ставки платежів і зборів) і нормативів, адресованих населенню (види і ставки податків та зборів).

Зменшення бюджетного і податкового тягаря на підприємства, скорочення податків і зборів дозволить забезпечити повну оплату праці. Розміри доходів населення суттєво зростуть. Відповідно податки на доходи населення теж збільшаться і стануть основним джерелом бюджетних надходжень, відтіснивши корпоративний податок підприємств на другий план. Змінена податкова система стане зрозумілою і прозорою. Грошові фонди підприємств значно зростуть і посилять роль фінансів підприємств у забезпеченні їх сталого розвитку. З'явиться можливість підвищити фонд споживання в національному доході до європейського рівня.

Недосконала грошово-кредитна і валютна політика навіть за низьких темпів інфляції не сприяє здешевленню кредитів, що так необхідно підприємствам. Сьогодні облікова ставка НБУ становить 14 %, у той час як у країнах Євросоюзу -0,5 %, а в США – ще менша. Відповідно вартість кредитів в Україні становить більше 20 %, тоді як у країнах Євросоюзу – у середньому 2–4 %, а в США – ще менше. Тобто сьогодні кредити в Україні недоступні підприємствам, рентабельність яких менше 30 %.

Вільне ходіння в Україні іноземних валют – унікальне явище, яке немає місця у країнах Євросоюзу і багатьох інших країнах. Його небезпека в тому, що слабшає роль національної грошової одиниці, зростає недовіра до неї. Вона все більше переходить у позабанківський обіг, обслуговує тіньову економіку, обмежуючи фінансові можливості вітчизняних підприємств. Скрите стимулювання імпорту, який сьогодні домінує на вітчизняному ринку, означає, що грошово-кредитна і валютна політика не спрямовані на підтримку вітчизняного товаровиробника і стимулювання експорту. Отримання кредитів, особливо валютних, недоступне для більшості підприємств.

Неефективна інвестиційна політика веде до того, що іноземні компанії не зацікавлені вкладати кошти в економіку України, практикується втеча іноземного капіталу з країни. Багато зарубіжних банків вивели свої кошти із своїх філій і вітчизняних банків за межі України, а вітчизняні власники великих капіталів продовжують переводити кошти в офшорні зони, де вони працюють на іноземну економіку. Нестача інвестицій

боляче відображається на діяльності вітчизняних підприємств, катастрофічно обмежує їх фінансові можливості.

Неефективна антимонопольна політика, домінування на ринку великої кількості різних монополій, систематичне порушення ними антимонопольного законодавства і бездіяльність Антимонопольного комітету України призвели до того, що сьогодні на внутрішньому ринку відсутня конкуренція та обмежений доступ багатьох вітчизняних підприємств на цей ринок. Часто це ускладнює збут продукції, спонукає підприємства шукати тіньові схеми для реалізації продукції.

У країні – низький рівень стандартів, які регулюють якість продукції, робіт і послуг. Багато вітчизняних стандартів не узгоджені з європейськими. Наприклад, в європейських країнах визначено стандартом і контролюється 89 параметрів якості води, в той час як в Україні – тільки 30 параметрів. Для багатьох видів продукції стандарти не оновлюються або досі не розроблені, їх замінюють галузеві технічні умови. Водночас, наприклад, у ФРН стандартизація стала масовим явищем. Вона поширена на всіх рівнях: є державні стандарти, галузеві стандарти і стандарти, розроблені безпосередньо на підприємствах. Всі стандарти жорстко контролюються і виконуються.

Відсутність в Україні жорсткого державного контролю за стандартами призводить до появи багатьох скарг населення на якість продуктів, побутової техніки, інших товарів. Часто при споживанні віддається перевага імпортним товарам.

У країні – недосконала система страхування. Система державного страхування сконцентрована на окремих видах страхування і відповідних послугах. Це, в основному, види обов'язкового державного страхування. А недержавне страхування, здійснюване різноманітними страховими компаніями, носить вибірковий характер, передбачає обмежене коло страхових послуг, завищені страхові тарифи, неповне відшкодування збитків у разі настання несприятливих і непередбачуваних подій. Наприклад, підприємства АПК майже щороку мають збитки від втрати врожаю через несприятливі погодні умови. Але страхові компанії лише частково їх відшкодовують або здійснюють це з великим запізненням, часом зовсім відмовляються відшкодовувати збитки. Застрахувати різні види фінансово-господарської діяльності підприємств майже неможливо. В більшості страхових компаній навіть немає розроблених тарифів на страхування таких ризиків.

Практика господарювання показує, що необхідно вдосконалювати систему державного регулювання фінансово-господарської діяльності підприємств. Це стосується визначення більш дієвих нормативних вимог (економічних, соціальних, фінансових, технічних, екологічних) до різних видів цієї діяльності, удосконалення правил здійснення операцій, застосування сучасних економічних і фінансових методів регулювання, використання різноманітних фінансових інструментів; створення системи економічного стимулювання ефективної фінансово-господарської діяльності підприємств; закріплення посиленних нормативних вимог у нових нормативно-правових документах, забезпечення систематичного державного контролю за їх виконанням.

Нормативна система, яка раніше носила директивний характер (бо домінувала державна власність), частково зруйнована. Але окремі її елементи залишаються і вони є гальмом створення сучасної нормативної системи регулювального характеру, адекватної ринковим умовам. Особливо це стосується системи регулювання трудових відносин і оплати праці, яка сьогодні діє. Її потрібно суттєво поліпшити.

Необхідно переглянути нормативи, які використовуються в бюджетній, податковій, інвестиційній системах, меншою мірою – у грошово-кредитній і валютній системах та інших системах. Йдеться про склад і якість нових нормативів, які регулюють фінансову діяльність підприємств. Їх закріплення в законодавчих актах дозволить значно поліп-

шити якість правового забезпечення функціонування фінансів підприємств у ринкових умовах.

Висновки і пропозиції. Підвищення ролі фінансів підприємств, ефективне виконання ними своїх функцій і завдань у ринкових умовах можливе. Але воно пов'язане із вирішенням розглянутих вище проблем.

Реальному вдосконаленню фінансів підприємств можуть сприяти:

- здатність бюджетної системи підвищити якість державного і місцевих бюджетів, забезпечити формування оптимального розміру видатків і надходжень і достатнього розміру коштів, що залишаються в розпорядженні суб'єктів господарювання для продовження їх діяльності;

- здатність грошово-кредитної і валютної систем забезпечити стійкість національної грошової одиниці, ліквідувати незаконне вільне ходіння іноземних валют у країні, обмежити домінування імпорتنих товарів на вітчизняному ринку, сприяти розвитку експорту вітчизняних товарів;

- здатність банків та інших фінансових установ ефективно підтримувати вітчизняного товаровиробника за рахунок здешевлення кредитування і надання інших послуг, забезпечити пріоритетне надання позичок підприємствам малого і середнього бізнесу;

- здатність інвестиційних інститутів забезпечити першочергове інвестування пріоритетних державних програм і проєктів, пов'язаних зі структурною перебудовою економіки;

- здатність антимонопольної системи зупинити панування монополій і домінування імпорту на вітчизняному ринку, створити нормальні умови для розвитку конкуренції;

- здатність системи страхування надійно захищати від ризиків діяльності підприємств;

- здатність органів державної влади й управління вдосконалити систему регулювання цін і тарифів;

- здатність системи стандартизації підвищити якість державних стандартів до європейського рівня, забезпечити жорсткий контроль за їх виконанням;

- здатність органів державної влади вдосконалити нормативне і правове забезпечення фінансово-господарської діяльності підприємств і закріпити в законодавчих актах нормативну базу державного регулювання фінансів підприємств.

Список використаних джерел

1. Джонс Э. Деловые финансы : пер. с англ. / Джонс Эрнест. – М. : ЗАО “Олимп-Бизнес”, 1998. – 416 с.
2. Жданов В. І. Регулювання монетарних показників: сучасна теорія і практика : монографія / В. І. Жданов. – К. : КНЕУ, 2006 – 260 с.
3. Ільїн В. В. Фінансова цивілізація / В. В. Ільїн. – К. : Книга, 2007. – 527 с.
4. Фінансові інструменти забезпечення конкурентоспроможності в інституційній моделі : монографія / за ред. В. С. Новицького. – К. : Арістей, 2006. – 217 с.
5. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку : у 3 т. Т. 3: Фінанси підприємств: тенденції, стан і проблеми управління / за ред. А. І. Даниленка. – К. : Фенікс, 2008. – 307 с.
6. Фіскально-бюджетна та грошово-кредитна політика в Україні: проблеми та шляхи посилення взаємозв'язку : монографія / за ред. А. І. Даниленка. – К. : Інститут економіки НАН України, 2010. – 455 с.
7. Greene, Joshua E. Public Finance: An International Perspective. Hackensack. – New Jersey : World Scientific, 2011. – P. 500.
8. James M. Buchanan. Public Finance in Democratic Process: Fiscal Institutions and Individual Choice. – USA : The University of North Carolina Press, 1987.